

Menderes'in Beyanlarına Göre 27 Mayıs İhtilaline Giden Süreçte CHP'nin Sorumluluğu

Mehmet TEMEL¹

Öz

Araştırma Makalesi

Türk siyasi tarihinin 1950-1960 yılları arasındaki on yıllık döneminde derin ve önemli izler bırakan Demokrat Parti, 1957 yılındaki seçimden yine tek başına hükümet kurabilecek güçle çıkmasına rağmen iktidarını 1950 ve 1954 dönemlerinin huzur ve sükûneti içinde sürdürememiştir. Ekonomi, maliye, dış borç ödemesi ve uluslararası politikadaki bazı olumsuz gelişmeler, basınla ilgili düzenlemelerin sonuçlarının yarattığı tartışmalar, 1957 seçimlerinde görülen oy kaybı Demokrat Parti'nin hükümet etme anlayışını da etkilemiş, ülkede ekonomik, siyasal ve sosyal gerginlikler artmaya başlamıştır. Bu makalede, Adnan Menderes'in 27 Mayıs 1960 tarihinden hemen önceki günlerde halka hitaben yaptığı konuşma ve yayınladığı tebliğlerde, başta büyük şehirler ve üniversiteler olmak üzere yaygınlaşan anarşik olaylar, gösteriler, karışıklıklar ve iç politikadaki gerginliklerden Cumhuriyet Halk Partisi'ni de sorumlu tutan açıklamaları, görüş ve düşünceleri değerlendirilecektir. İhtilâlin ayak seslerinin net bir şekilde duyulmakta olduğunun anlaşıldığı beyan ve hükümet tebliğlerinin analiz ve yorumunda konuyla ilgili tetkik eserlerle, Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi'ndeki Yüksek Adalet Divanı Yassıada Mahkemesi Evrakı (1961) fonunda bulunan belgelerden yararlanılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Cumhuriyet Halk Partisi, Demokrat Parti, Adnan Menderes, İsmet İnönü, 1960 Askeri Darbesi, Demokrasi, Anayasa, Seçim.

The Responsibility of CHP in the Process Leading to The 27 May Military Coup According to Menderes' Statements

Abstract

Research Paper

The Democratic Party, which left deep and important traces in the decade of Turkish political history between 1950 and 1960, failed to maintain its power within the peace and tranquility in the period between 1950 and 1954; yet, they won the election held in 1957 once more. Some negative developments in the economy, finance, foreign debt and international politics, debates created by the consequences of press-related regulations, loss of votes in the election of 1957 also affected the Democratic Party's understanding of the government and economic, political and social tensions in the country started to increase in the country. In this paper, explanations, views and opinions of Adnan Menderes in his speeches and publications addressed to public in the days immediately preceding the date of May 27, 1960, pointing to the responsibility of CHP for anarchic events, demonstrations and tensions especially seen in big cities and universities and for the conflicts experienced in the internal politics will be evaluated. In the analysis and interpretation of the statements and government notices indicating the apparent approaching of a military coup, audit documents and the relevant documents in the fund of the High Court of Justice Yassıada Court Documents (1961) in the Prime Ministry Republican Archives will be used

Keywords: Republican People's Party, Democrat Party, Adnan Menderes, İsmet İnönü, The military coup of 1960, Democracy, Constitution, Election.

Makale Bilgileri / Article Info

Alındığı Tarih / Received 22.08.2019

Kabul tarihi / Accepted 23.12.2019

¹ Prof. Dr. Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, mtemel@mu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-9577-8872>.

Giriş

II. Dünya Savaşı'ndan sonra uluslararası politikada ortaya çıkan galip devletlerin yeni dünya düzeni oluşturma çabaları, Birleşmiş Milletler Antlaşması'nın ilkeleri ve onaylanması, Sovyet yayılmacılığının Türkiye'yi de tehdit etmesi gibi gelişmeler, kuruluşundan itibaren çağdaş uygarlık değerlerini benimsemiş olan ve demokratik, uygar batılı devletler arasında yer almaya çalışan Türkiye Cumhuriyeti'nin, çok partili demokratik yaşama geçme sürecini hızlandırması gerektiğini ortaya koymuştur.

Tek dereceli seçim sistemiyle 21 Temmuz 1946 tarihinde yapılan ilk seçimlerde CHP'nden istifa eden milletvekilleri tarafından yeni kurulmuş olan Demokrat Parti'nin 54, CHP'nin 403, bağımsızların da 8 milletvekilliği elde etmesiyle parlamento ve demokrasi tarihimizde yeni bir süreç başlamıştır. II. Dünya Savaşı yıllarının ortaya çıkardığı enflasyon, darlık, karaborsa, yolsuzluk vs. gibi olumsuzluklar, tek parti dönemindeki devletçilik uygulamasının birleştirici ve bütünlüyci olmaktan uzaklaşması, köylülerin mağduriyeti, enflasyon nedeniyle yaşam standartları oldukça gerileyen sabit gelirlielerin hoşnutsuzluğu, cumhuriyetin reformlarından ve laiklik uygulamalarından tedirgin olan gelenekçi ve dinci çevrelerin huzursuzluğunun yarattığı tepkiler (Tanör, 2006: 335,337) bu kez 14 Mayıs 1950'de yapılan milletvekili genel seçiminin sonuçlarına yansımış, DP %53,3 oy oranıyla parlamentoda %83,57'lik, (408 milletvekili) CHP, %39,78'lik oy oranıyla %14,4'lük (69 milletvekili) temsil gücüne erişmiştir (Tanör, 2006: 351).

Çoğunluk sisteminin ortaya çıkarmış olduğu bu adaletsizlik, 1954 ve 1957 seçimlerinin sonuçlarına da yansımış², böylece Türk siyasi tarihinin 1950-1960 arası döneminde, tek partili dönemin otoriter ve vesayet partisi anlayışının (Tanör, 2006: 338) yerine, çoğunluk egemenliğini, parti içi katı disiplini, parti içi demokrasi yerine lider egemenliğini esas alan, meclisin hükümet üzerindeki denetimini kaldıran, meclisi ve ülkeyi tek elden hükmetmeyi sağlayan, siyasal çoğunluğun muhalefeti ezmesinin yollarını açan, fiili bir yürütme üstünlüğü veya parti oligarşisi yaratan anlayış ve uygulamalar ortaya çıkmıştır (Tanör, 2006: 351).

1953 yılından itibaren üniversite öğretim üyelerinin siyasi kuruluşlarda görev almalarının, siyasi yayın ve beyanda bulunmalarının yasaklanması, CHP'nin mal varlığına el konularak hazineye devredilmesi, Millet Partisi'nin kapatılması, CHP ve Cumhuriyetçi Millet Partisi'ne 1954 seçimlerinde çoğunluk sağlayan bazı il ve ilçelerin statüsünün değiştirilmesi³, partilerin faaliyetlerine sınırlama getirilmesi,

² 1954 seçimlerinde DP, %56.6 oy oranına karşılık parlamentoda %93 temsil gücüne, (503 milletvekili), 1957 seçimlerinde %47.7 oy oranıyla %69.5 temsil gücüne (424 milletvekili); CHP ise 1954 seçimlerinde %34.8 oy oranıyla %5.7 temsil gücüne (31 milletvekili), 1957 seçimlerinde %40.8 oy oranıyla %29.2 lik temsil gücüne (178 milletvekili) erişebilmiştir. Ergun Özbudun, Türk Siyasal Hayatı, Eskişehir, 2004, s.60; Tanör, a.g.e, s.351.

³ 1950 seçimlerinde çoğunlukla CHP'ne oy veren Abana, ilçe merkezi olmaktan çıkarılmış, 1954 seçimlerinde CHP'ne çoğunluk sağlayan Malatya'dan Adıyaman İlçesi ayrılarak il yapılmış, Cumhuriyetçi Millet Partisi'ne çoğunluk sağlayan Kırşehir de ilçe statüsüne indirilmiştir. Tanör, a.g.e, s.352.

radyonun partizanlaştırılması gibi anti demokratik düzenleme ve uygulamaların⁴ başlaması, iktidar-muhalefet ilişkilerini gittikçe sertleştirdiği gibi, anayasa değişikliği isteklerini de gündeme getirmiştir.

27 Ekim 1957 tarihinde yapılan seçimlerden sonra parlamentonun toplanıp hükümetin kurulmasıyla birlikte yeni bir döneme girilmiştir. DP'de 1954 seçimlerine oranla yaklaşık %10'luk oy kaybı görülmüş, oy oranı ilk kez %50'nin altına düşmüş ve muhalefet daha fazla oy oranına sahip olmuştur. Seçimler tekrar kazanılmış ancak yeni döneme zafer havası içinde girilememiştir (Bulunmaz, 2012: 209-211).

Üçüncü iktidar döneminde Vatan Cephesi'nin kurulması, parlamentonun denetim görevini zorlaştıran ve dokunulmazlıkların kaldırılmasını kolaylaştıran iç tüzüğün kabul edilmesi, DP iktidarı baskısına karşı muhalefetin güç birliği oluşturması parlamento çalışmalarını istikrarsızlaştırmış, iktidar-muhalefet kavgasını daha da şiddetlendirmiştir (Şahin, 2017: 208-209).

Muhalefetin güç birliği ve iktidarın vatan cephesi, toplumdaki gerginlik ve kutuplaşmayı da arttırmış, karşılıklı siyasi söylem ve suçlamalar her geçen gün sertleşerek ihtilale giden süreci hızlandırmıştır. Gerginlik sürecinde Menderes, CHP'ni ihtilal tahrikçiliği yapmak, ülkeyi ihtilale ve kardeş kavgasına sürüklemek (Şahin, 2017: 209-210), taraftarlarını silahlandırmak, hükümetin meşruiyetini tartışmak, halkı yasadışı yollarla hükümete ve devlete karşı kıskırtmak, hücre örgütüyle çalışan gizli kollar kurmaya çalışmak ve orduyu siyasete karıştırmakla suçlamıştır (Yüceer, 2012: 749).

1960 Mayısına doğru yukarıda da belirtildiği gibi ülkede hızla yayılan kargaşa, terör, sokak gösterileri ve güvenlik kuvvetlerine yönelik saldırılar, hükümetin asayişle ilgili daha güçlü önlemler almasını gerektirmiştir. İçişleri Bakanlığı'nın, 28 Nisan 1960 tarihinde İstanbul Beyazıt'taki Hukuk Fakültesi'nde başlayıp Fatih, Aksaray, Unkapanı, Cağaloğlu, Alemdar bölgeleriyle Valilik konağı önünde devam anarşik olaylarla ilgili olarak 29 Nisan'da yayınladığı tebliğde, gösteri ve eylemlerin TBMM'ndeki olayları protesto etmek amacıyla CHP gençlik teşkilatının kıskırtması sonucu meydana geldiği, yakalanan bazı göstericilerin ceplerinde önceden dağıtılmış ve özel şekilde hazırlanmış CHP pankartları bulunduğu ifade edilmiştir. Bu olaylarda biri ağır 15 polis, göstericilerden de ikisi ağır 16 kişi yaralanmış, Orman Fakültesi öğrencisi Malatya doğumlu Turan Emeksiz de hayatını kaybetmiştir. Aynı gün saat 15:00'ten itibaren İstanbul ve Ankara'da sıkıyönetim ilan edilmiştir (BCA, 10.09/7.23.7, Lef.40).

İhtilal öncesinde zirveye tırmanan karışıklık, anarşik olay ve gösterilerin belirli merkezlerden yönetilip yönlendirildiğini ifade eden İçişleri Bakanlığı, CHP'nin bazı milletvekillerinin üniversitelerdeki olayların yaygınlaşması için kıskırtmada bulduklarını iddia etmiştir. Bakanlığın 30 Nisan 1960 tarihinde yayınladığı tebliğde, 29 Nisan 1960 günü Ankara Hukuk ve Siyasal Bilgiler Fakültesi

⁴ DP iktidarının bazı anti-demokratik düzenlemeleri için bkz. Tanör, a.g.e, s. 352-355.

öğrencilerinin hükümete, hükümet kuvvetlerine ve devlet nizamına karşı saldırıya geçmelerinin ardında meclisteki muhalefet grubunun, şuursuz gözü dönmüş partizanların ve birtakım gizli maksatlıların bulunduğu belirtildikten sonra, bu gösteriler esnasında öğrencileri kanunsuz fiil ve hareketlere teşvik etmek ve desteklemek amacıyla CHP milletvekillerinden Ahmet Üstün, Ferda Güley, Ahmet Fırat, Melih Küçüktepepınar, Muslihittin Yılmaz Mete ve Turhan Feyzioğlu'nun orada buldukları, bunlardan ilk beşinin gösteriler devam ettiği sürece oradan ayrılmadıklarının gözlendiği ve tespit edildiği ifade edilmiştir (BCA, 10.09/7.23.7, Lef.41).

3 Mayıs 1960 tarihinde bir radyo konuşması yapan Menderes, halktan galeyana gelmemesi, olayları kışkırtan ve tahrik edenlerin oyununa gelinmemesi gerektiğini ifade ettikten sonra olaylara karışanların ve tahrikçilerinin Türk milletini temsil etmediklerini, tüm olup bitenlerin sorumlularının, yalan ve iftiralarla gençliği ve toplumu provoke edenlerin kavgasız, gürültüsüz, sükûnet içinde ve serbest bir seçimde kazanma şansı nerede ise sıfıra düşmüş, dördüncü bir seçimi kaybetmeye tahammülü olmayan Halk Partisi ve onun eski temsilcileri olduğunu dile getirmiştir (BCA, 10.09/7.23.7, Lef.31). İhracat ve ithalattaki yükselişin, çarşı ve pazarda yaratılan bolluğun, hız kazanan iktisadi kalkınmanın kiskanılması nedeniyle milletin huzuruna, refahına ve saadetine karşı en ağır darbelerle harekete geçildiğini ifade eden Menderes, konuşmasına şöyle devam etmiştir:

“O halde ne olacak? Gerilla teşkilatı. Şayet seçim olursa, bu teşkilat ile seçim günlerini bir cehenneme çevirmek, kan ve ateş tufanı içinde seçimleri ve onun neticelerini yakıp yok etmek. Bu ayaklanma, seçimden kaçmanın, daha doğrusu seçimsiz iktidara gelmenin tek çaresi. Tekrar ediyorum bu bir ayaklanmadır, asilik hareketidir, zorla iktidarı ele geçirmek teşebbüsüdür. Hükümet darbesi ve siyasi suikast hareketinden başka bir şey değildir. Tek ve hakiki hedef millet iradesine suikast ve her ne pahasına olursa olsun iktidara gelmek, İşte mesele bu. Bugün vazife almışçasına sözüm ona ihtilalci edasıyla ortada görünenlerin kimler tarafından idare olunduğunu söylemeye ve ne maksatla takip edilmekte bulunduğu dair deliller göstermeye ihtiyaç var mı? Bütün bunların kimler tarafından tertip ve idare olunduğu, tertiplerin hedef ve maksadının ne olduğu hususunda milli vicdanda şaşmaz ve sarsılmaz bir kanaatin ve inancın yerleşmiş ve kökleşmiş olduğundan hiç şüphe etmiyorum”(BCA, 10.09/7.23.7, Lef.32).

Menderes, tahrikçiler konusunda şöyle demektedir:

“...Bu hadiselerin bir tahrik ve tertip eseri olduğunda en küçük bir şüphe veya tereddüde yer yoktur. Bir misal arz edeyim. Dün Siyasi İlimler Okulunda tahrik edilmiş çocuklarımızın devletin silahlı kuvvetlerine mukavemet hareketlerinin başında ve o anda mektebin içinde milletvekillerinin mevcut olduğunu söylemek, hadiseleri bir kat daha tenvir etmeye kâfidir sanırım. Muhterem vatandaşlarım, işlerin, şu arz etmekte olduğum ehemmiyet ve vahamete gelmesi, iki partinin arasındaki bir mücadelenin tezahürleri manasına alınabilir mi? Bu, partiler mücadelesi mi? Bu, muhalefet ile iktidar mücadelesi mi? İş buralardan çoktan geçti.

Ve parti mücadelesi hudutları çoktan aşılmış bulunuyor. Bu, partiler arası mücadelenin bir tezahürü değildir. Bu, partilerin birbirleriyle siyasi mücadeleleri meselesi ile hiçbir alakası kalmamış olan yepyeni ve vahim bir safhadır. Şimdi hadiseler, artık milli irade ve seçimle iş başına gelen meşru iktidara karşı, düpedüz ve apaçık bir isyan hareketi halini almış bulunuyor. Şayet bunun bir tarafı bir siyasi parti ise, bu siyasi parti yüzde yüz bir siyasi irtica ocağı haline gelmiş demek olur. Ve bu hal ile o, bir parti halinden çıkmış, isyanı idare eden bir komite haline düşmüş demektir. Türk umumi efkârını, rey sahibi vatandaşın kalbini kazanamayacağı için, sokaklarda idrakleri aldatılmış, vicdanları şaşırılmış bir kısım insanlara “istemeyiz” nidaları ile iktidara gelmenin yolunu arayan siyaset mürtecilerinin eseri değil mi bu?”(BCA, 10.09/7.23.7, Lef.38).

1960 Mayısının ikinci haftasından itibaren yurt içi gezilere ağırlık veren Menderes isyan, kıyam ve fitne fesat hareketlerinin tahrikçisi ve sorumlusu olarak gördüğü CHP'ne yönelik eleştirilerini ziyaret ettiği il ve ilçelerde halka hitaben yaptığı konuşmalarda sürdürmüş ve sürekli olarak milli iradeye vurgu yapmıştır. 15 Mayıs 1960 tarihindeki İzmir mitinginde “... Seçimlerden ümidi olmayan, demokrasinin ne olduğunu hala anlamayan bir avuç gürültücü ve çığırktan zümre ile seçimleri ve milli iradeyi yok etmeyi siyasetleri için tek çıkar yol sayanların hüneri ve eseri” (BCA, 10.09/7.23.7, Lef.42) sözleriyle CHP'ni eleştirmiştir.

17 Mayıs 1960 tarihinde Bergama'da halka hitaben yaptığı konuşmada da Türkiye'nin kaderinin milletin elinde olduğuna dikkat çekerek sokaktan iktidara gelme usulünün tamamen kapandığını, buna rağmen milletin reyinden tamamen ümidini kesenlerin, birtakım çapraşık yollardan iktidara gelmeyi kafalarına çoktan koymuş bulduklarını, sokak hareketlerine katılanların sadece Cumhuriyet Halk Partisi'nin gençlik kolu ile devrim ocakları denilen örgüt mensuplarından bir kısmı olduğunu, bunların milli iradeye saldırarak iktidarı bir sokakta veya bir bulvarda yere sermek istediklerini, Cumhuriyet Halk Partisine mensup küçük bir zümrenin devlete ve hükümete karşı gelmeye teşebbüs ettiğini, millet iradesini hiçe sayan bu zümrenin meşruiyet namına ne varsa hepsine karşı hücumla geçme teşebbüsünü tecrübe etmek istediklerini dile getirmiştir (BCA, 10.09/7.23.7, Lef.46).

Menderes, 18 Mayıs 1960 günü Manisalılara hitaben yaptığı konuşmanın son kısmında da ihtilalle ilgili söylentileri hatırlatarak şöyle demiştir:

“...Bilinmelidir ki, bu memlekette, hiç kimse, bundan sonra iktidara, zorla ve kuvvetle gelemeyecektir. İktidara, ancak milletin reyi ile yani seçim yolu ile gelinecektir. Biz, hakiki millet iradesiyle 10 seneden beri iktidardayız. Ben, o irade ile başvekil bulunuyorum. Milletin muhabbetine ve itimadına dayanarak hizmet ediyoruz. Bizi seçimden başka hiçbir kuvvet iktidardan uzaklaştıramaz. Ayak patırtıları ile sokakta, aldatılmış, şaşırılmış ve hatalı yollara saptırılmış insanlarla iktidara geleceklerini zannediyorlarsa, kendilerini vahim akıbetlerin beklediğini bilmelidirler” (BCA, 10.09/7.23.7, Lef.48) sözleriyle işlerin artık yolunda gitmediğini ifade etmektedir.

Menderes'in, sıklıkla millet iradesine vurgu yapmasının ve ihtilal söylentileriyle ilgili açıklamalarda bulunmasının arkasında İnönü'nün 18 Nisan tarihinde TBMM'nde yaptığı konuşmanın bir kısmında ifade ettiği “Eğer bir idare insan haklarını tanımaz, baskı rejimi kurarsa o memlekette ayaklanma olur. Eğer insan hakları yürütülmez, vatandaş hakları zorlanıp baskı rejimi kurulursa ihtilal behemehâl olur. Biz böyle bir ihtilal içinde bulunmayız, bulunamayız. Böyle ihtilal dışımızda, bizimle münasebeti olmayanlar tarafından yapılacaktır. Biz demokratik rejim dedik, demokratik rejim kurulmuştur. Bu demokratik rejim istikametinden ayrılıp baskı rejimi haline götürmek tehlikeli bir şeydir. Bu yolda devam ederseniz, ben de sizi kurtaramam. Şartlar tamam olduğu zaman milletler için ihtilal meşru bir haktır” (Şahin, 2017: 211) sözleriyle, ordudaki genç subayların 21 Mayıs günü yaptıkları yürüyüşün etkisi de bulunmaktaydı.

İnönü'nün bu sözlerine, “Türkiye Büyük Millet Meclisi'ni tanımam, milleti kıyıma teşvik edeceğim diyor. Kendisi zaten ihtilali çoktan ilan etmiştir. Şu andan itibaren Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin kendisini tevkif etmesi lazımdır” (Şahin, 2017: 211) şeklinde karşılık veren Menderes, yaklaşmakta olan tehlikeyi hissetmiş olmalı ki meclisin de tatil edilmesiyle birlikte bir nevi sine-i millete dönmüş ve halka hitap ettiği konuşmalarında hep millet iradesiyle iktidara gelenlerin seçim dışı yöntemlerle iktidardan uzaklaştırılmayacağını vurgulamaya çalışmıştır.

2. Çoğunlukçu Demokrasi Dönemi'nde İktidar-Muhalefet İlişkileri ve Sonuç

Türk siyasi hayatında 1946 yılından itibaren tek dereceli seçim usulüne ve çok partili döneme geçilmiş olmasına rağmen 1924 anayasasında seçilmiş çoğunluğun (parlamento) gücünü kontrol edecek etkili bir kontrol ve dengeleme sisteminin olmayışı anayasanın otoriter bir hükümet aracı olarak kullanılması sonucunu ortaya çıkarmıştır (Özbudun, 2004: 41). 1924 anayasasında, egemenliğin tek kullanıcısı olarak kabul edilen TBMM'ndeki çoğunluğa sınırlama getirilmemiş, yasamanın yürütmeyi denetleme imkânları yetersiz kalmış, meclis içi ve dışı siyasi yaşam demokratik ve eşitlikçi bir işleyişe kavuşturulamamış, yargı bağımsızlığı ve denetimi konusu zayıf kalmış, temel hak ve özgürlükler açık anayasal güvencelere kavuşturulmamıştır (Tanör, 2006: 362).

Anayasa, çoğulcu, özgürlükçü ve katılımcı demokrasi yerine çoğunlukçu bir demokrasiyi öngördüğü (Tanör, 2006: 362) için Tek parti dönemiyle başlayan iktidarların parlamentoyu ve seçimleri etkili bir şekilde kontrol etme geleneği belirgin bir şekilde 1950-1960 yılları arasındaki DP döneminde de devam etmiştir. Temsilde adalet anlayışı yerine, yönetimde istikrarı sağlamaya yönelik olan sistemin, cumhuriyetin ilk yıllarında parlamentonun etkin ve hızlı çalışarak ülkenin çağdaş uygarlık yolunda hızla ilerlemesine katkıda bulunması düşünülmüştü. Ancak temel hakların etkili yasal garantisinin ve yasama tarafından çıkarılan kanunların anayasallığının yargı denetiminin olmaması nedeniyle DP iktidarı döneminde

muhalefet haklarını önemli ölçüde kısıtlayıcı yasalar çıkarılmıştır (Özbudun, 2004: 41).

Parlamentonun denetim görevinin zorlaştırılması, dokunulmazlıkların kaldırılmasının kolaylaştırılması, basına ve basın mensuplarına yönelik ağır yaptırımları içeren yasal düzenlemeler, sendikaların ve gazetelerin kapatılması, memur tasfiye yasasının çıkarılması gibi kısıtlayıcı yasaların yanı sıra seçimde beklenen düzeyde oy alınamayan illerle ilgili yapılan keyfi ve adil olmayan uygulamalar, muhalefetin ve parlamentoda temsil edilmeyen kesimlerin iktidar karşısında sert politika ve tavır izlemesine neden olmuştur.

Kuvvetler birliği ve milli egemenlik anlayışını esas alan anayasa ve çoğunluk sisteminin, iktidara alternatif olabilecek, güçlü ve etkili bir şekilde denetim görevi yapabilecek muhalefetin oluşmasına imkân sağlamaması, az gelişmiş demokrasilerde, parlamentoya temsilci gönderememiş kesimlerin hürriyet ve eşit muamele haklarının göz ardı edilmesine yol açabilmektedir. Demokrat Parti'nin, 1954 seçimlerindeki %56.6 oy oranıyla parlamentoda %93, 1957 seçimlerindeki %48 oy oranıyla %70 oranında temsil edilmesi (muhalefet oylarının oranı%52 iken parlamentoda yaklaşık %30 oranında temsil edilmiştir) temsilde adaletin olmadığını, sonuçta, iradeleri parlamentoya yansımayan kesimlerin haklarının korunma ve savunmasının da zayıf muhalefete düştüğünü göstermiştir. Güçlü iktidarla zayıf muhalefetin parlamento içi ve dışı ilişkilerinde ortaya çıkardığı sertlik, muhalefeti yok sayma veya muhalefete karşı devlet gücüyle hareket etme gibi (Yüceer, 2012: 744) demokrasi dışı tutum ve yaklaşımlar 1954 seçimlerinden sonra artmıştır. Hatta Celal Bayar'ın "*Millet, CHP'nin meclisteki milletvekillerinin sayısını daha da azaltıp bunu otuza indirmekle ne istediğini belli etmiştir. Artık bundan sonra ince demokrasiye paydos!*" (Yılmaz, 2010: 548) sözü anti-demokratik uygulamaların habercisi gibiydi.

Muhalefetin sayısal gücünün çok yetersiz oluşu, muhalefet görevinin de kısmen iktidar partisinin grubuna düştüğünü ortaya koymuştur. DP grubu 1955 yılında, izlenen ekonomi politikaları hakkında verilen gensoru önergesini kabul ederek hükümetin üç bakanını istifaya zorlamış, hükümete karşı sert bir muhalefete girişmiştir (Avcı, 2012: 244; Şeyhanlıoğlu, 2012: 274).

DP, on yıllık iktidarı döneminde CHP'ni daha 1950 yılının ilk aylarından itibaren orduyu hükümete karşı kışkırtmak, meclis içi ve dışı manevralarla demokratik idareyi felce uğratmak ve çoğunluğun üzerinde azınlığın tahakkümünü tesis etmek (Yüceer, 2012. 740), CHP de, DP iktidarını anti-demokratik yasalar çıkararak demokrasi rejiminden uzaklaşmak, dini siyasete alet etmek, anayasaya sadakat göstermemek, anti-laik uygulamalarla cumhuriyet rejimini tehlikeye düşürmekle suçlamıştır. Sonunda karşılıklı suçlamalar, meclis içi-dışı gerginlik ve çatışmalar kamuoyunu etkilemiş, süreç ihtilalle sonuçlanmıştır.

27 Mayıs ihtilalinin ardından bu kez "*seçilmiş meclislerin yetkilerinin yargısal ve diğer bürokratik birimler tarafından etkili bir şekilde dengelenmesinin ve*

genişletilmiş temel özgürlüklerle sosyal hakların gerçek anlamda çoğulcu ve demokratik toplumun kademe kademe gelişimini sağlayacağı ümidiyle" (Özbudun, 2004: 42) 1961 anayasası kabul edilmişti. Ancak bu anayasa da bu kez bürokratik ve yargısal birimlere aşırı yetki verdiği, seçilmiş meclislerin yetkisine sınırlamalar getirdiği ve yönetilmez bir siyasal sistem getirdiği gerekçeleriyle eleştirilmiş ve 1971-1973 revizyonlarını gündeme getirmiştir (Özbudun, 2004: 43).

1961 anayasası ve yapılan revizyonlar da sosyal ve siyasal istikrarı sağlayamamış olmalı ki Türk toplumu milli iradeye, seçilmiş meclislere, siyasal partilere, siyasetçilere ve sivil toplum kuruluşlarının tümüne daha az güvenen 1982 anayasasını %91,37 oy oranıyla kabul etmiştir (Özbudun, 2004: 45). Bir süre sonra özgürlükleri, yargı bağımsızlığını sınırladığı, hükümet dinamizmine engel olduğu gerekçesiyle eleştirilmeye ve anti-demokratik darbe anayasası olarak nitelendirilmeye başlanan 1982 anayasasının yüzden fazla maddesi değiştirilmiş ve halen tamamının değiştirilmesi talepleri dile getirilmektedir.

Cumhuriyet tarihimiz boyunca kabul edilen çoğunlukçu veya çoğulcu anayasalara, yapılan anayasa değişikliklerine ve toplum yararına olduğu düşüncesiyle çıkarılan tüm yasa ve yönetmeliklere rağmen tek parti dönemine yapılan eleştirilerin, 27 Mayıs ihtilaline götüren 1950-1960 yılları arasındaki iktidar-muhalefet çekişmesi ve bunun Türk toplumunda yarattığı travmaların, çok partili yaşama geçişten günümüze yaşanan sivil ve askeri darbelerin, ekonomik, sosyal ve siyasal istikrarsızlıkların, gerçek ve ileri demokrasiye ulaşamamasının temelinde büyük ölçüde Yüceer'in de ifade ettiği gibi Türkiye'de demokrasi ve uzlaşma kültürünün gelişmemesi, demokrasiyi bir yaşam biçimi olarak içselleştiren bireylerin oluşturduğu toplumun olmayışı (Yüceer, 2012: 760), siyasal sistemin işleyişine özgür iradesiyle ve kararlılıkla katkı sağlayacak, nitelikli eğitimle yetişmiş, örgütlü, bilinçli ve entelektüel seçmen profiline sahip olamayan siyasal partilerin anti-demokratik ve oligarşik usullerle yönetilmeye devam edilmesi bulunmaktadır.

Kaynakça

Arşiv Belgeleri

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Yüksek Adalet Divanı Yassıada Mahkemesi Evrakı (1961).

BCA, 10.09/7.23.7, Lef.40.

BCA, 10.09/7.23.7, Lef.41.

BCA, 10.09/7.23.7, Lef.31.

BCA, 10.09/7.23.7, Lef.32.

BCA, 10.09/7.23.7, Lef.38.

BCA, 10.09/7.23.7, Lef.42.

BCA, 10.09/7.23.7, Lef.46.

BCA, 10.09/7.23.7, Lef.48.

Kitaplar ve Makaleler

- Avcı, G. (2012). “Adnan Menderes ve Demokrasi”, Dilşen İnce Erdoğan ve Diğerleri, Türk Tarihinde Adnan Menderes, I, 235-247.
- Bulunmaz, B. (2012). “Türk Basın Tarihi İçerisinde Demokrat Parti Dönemi ve Sansür Uygulamaları”, Öneri, 10(37), 203-214.
- Özbudun, E. (2004). Türk Siyasal Hayatı, Eskişehir.
- Şahin, İ. (2017). “İktidar-Muhalefet İlişkileri Çerçevesinde İnönü ve Menderes’in Siyaset Dili”, Tarih ve Günce Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Dergisi Journal of Atatürk and the History of Turkish Republic I(1), 191-215.
- Şeyhanlıoğlu, H. (2012). “Adnan Menderes ve Demokrat Parti”, Dilşen İnce Erdoğan ve Diğerleri, Türk Tarihinde Adnan Menderes, I, 259-287.
- Tanör, B. (2006). Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri, İstanbul.
- Yılmaz, E. (2010). “1954 Seçimlerinin Önemi, Öne Çıkan Özellikleri ve Siyasi Sonuçları”, E-Journal of New World Sciences Academy, 5(4), 541-551.
- Yüceer, S. (2012). “Tahkikat Komisyonu: Muhalefetsiz Demokrasi”(!), Dilşen İnce Erdoğan ve Diğerleri, Türk Tarihinde Adnan Menderes, II, 727-762.